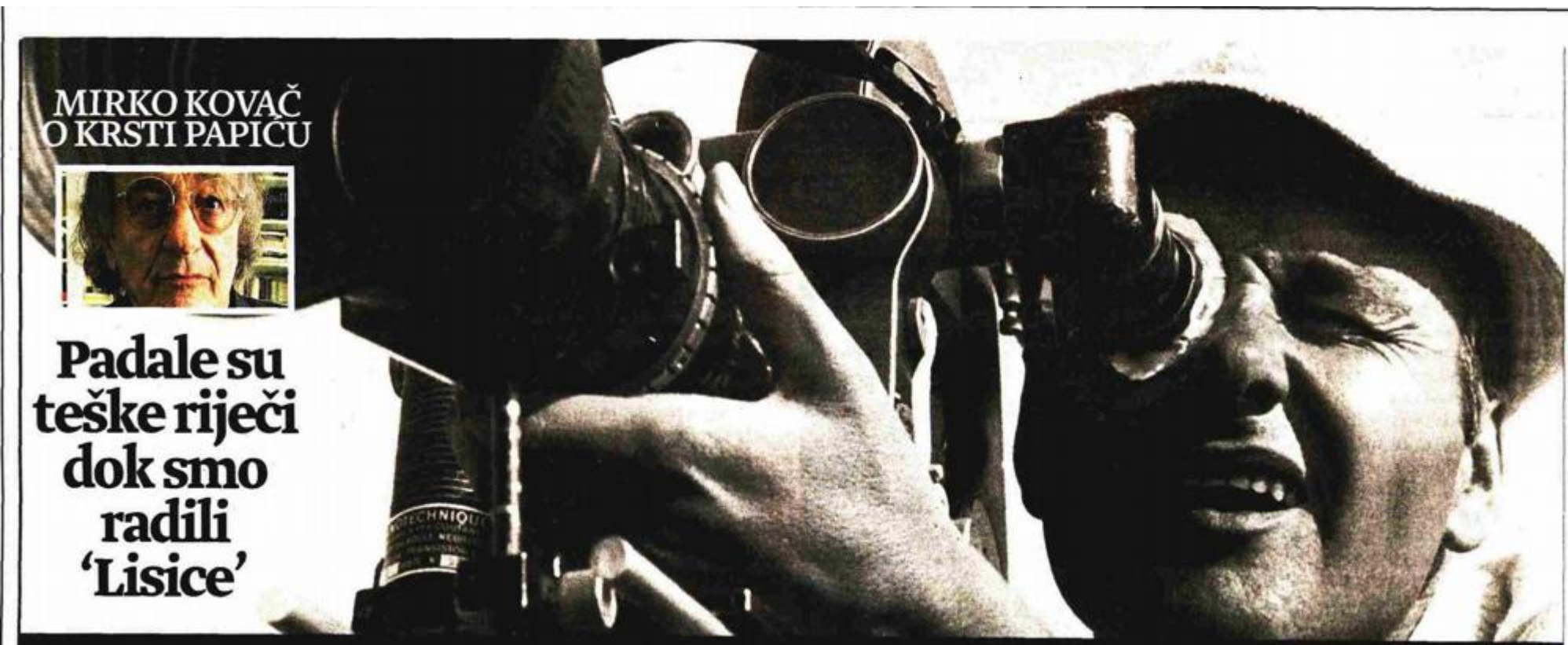

Evidencijski broj / Article ID: 13424999
Vrsta novine / Frequency: Dnevna
Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
Rubrika / Section: Svijet

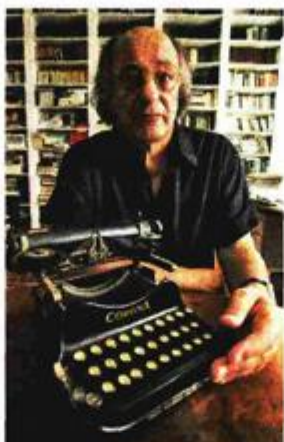
MIRKO KOVAČ BIO JE SCENARIST PAPIĆEVA SLAV

Nismo se štedjeli. Padale su teške riječi dok smo radili 'Lisice'

U konak manastira Zaova u blizini Požarevca Papić i Kovač došli su da bi radili na scenariju filma. Ponekad, kada su bili primorani žučnije raspravljati, odlazili su u šumu. U toj mračnoj, mističnoj i metafizičkoj atmosferi zgotovljen je scenarij jednog od najboljih hrvatskih filmova. **Piše Mirko Kovač**

NOG FILMA I NJEGOV DUGOGODIŠNJI PRIJATELJ

**EKSKLUZIVNO
 OBJAVLJUJEMO
 ULOMAK IZ
 AUTOBIOGRAFSKE
 PROZE MIRKA
 KOVAČA 'VRIJEME
 KOJE SE UDALJAVA'.
 KNJIGA ĆE BITI
 OBJAVLJENA
 KRAJEM GODINE**

Neznam koliko je filmova **TORI** režirao, to bi se moglo lako provjeriti, ali čemu; nijedan njegov film nisam gledao, a sjećam se kad mi je dao posljednju verziju scenarija za svoj film-prvijenac *Krvavu bajku*, ostrijeljanju đaka u Kragujevcu 1941., da je sve moje primjedbe glatko odbacio i rekao, "nisam ja reakcionar, volim Srbiju, volim svoj narod, i ne bih želio da se tragedija pretvori u grotesku". Pogrešno me shvatio, ili je to bila taština i način da odbaci bilo kakve primjedbe, uvjeren u epsku snagu svog filma, dočim sam ja iskazao odbojnost prema masovnim egzekucijama rekavši da su scenestrijeljanja dosadne i da gledatelji jedva čekaju da se što prije završi masakr i da vide još nešto u filmu, ako toga ima, a ja sam za to "još nešto", rekao sam. Također sam rekao da ne treba gaziti na broju mrtvih; tkozna je lidoista bilo sedam tisuća strijeljanih, jer mi volimo manipulirati žrtvama, a svaka brojka bit će jednom osporena, ovisno o zbivanjima na povijesnoj sceni. I tako je svršila naša suradnja, a i naše prijateljevanje. Tada sam bio pomalo nadmen i ohol, jer je film po mom scenariju, Mali vojnici Bate Čengića bio prikazan na festivalu u Cannesu i predložen za jednu od nagrada, ali festival su kao buržujsku instituciju rasturile studentske demonstracije 1968. godine.

Više muke i orgija

I negdje baš u isto vrijeme kad je Tori pripremao svoj film, našao sam se u Beogradu s Krstom Papićem da bismo nastavili rad na scenariju za film *Lisice*; prva je verzija napisana na Pokljuki, u Sloveniji, ostale u Zagrebu, ali smo obojica bili svjesni da nam nedostaje neki jači i žešći obrat, jedna luda scena koja bi toj svadbi dala više muke i surove orgije, a uza sve, morali smo misliti o tomu da nas tu, u našem gradu, čeka malj cenzure, u rukama je ljudi koje znamo i koji se neće libiti mlatnuti nas tim maljem po glavi. U Beogradu se nije moglo raditi, mirnog kutka nije bilo, vrvjelo je na

ulicama i u auli Filozofskog fakulteta, studentska gibanja bila su u jeku, bijahu tada svi ljevičari, čak i oni koji to nikad nisu bili poput mog prijatelja B. Pekića, a ja sam taj bunt podupirao u Književnim novinama, u svojoj kolumni *Noćnik*, unatoč tomu što su njihove ideje bile u opreci s onim što sam ja mislio o revoluciji, imajući na umu onu De Maistreovu da su mediokriteti najbolji revolucionari. Ako smo željeli konačnu verziju scenarija, morali smo naći neko skrovište podalje od toga meteža i vreve, bilo je mirnih kutaka u okolini Beograda, ali su za nas ti pansioni bili skupi, scenarij smo radili gotovo volonterški, ili tek uz pomoć dnevnica Jadran-filma iz Zagreba.

A onda nas je moj prijatelj i kolega Sloba S., odvezao u svoj požarevački kraj, pa smo najprije obišli okolicu Požarevca, a on je uživao kao vo-

moravskom stilu, bez kubeta i s križem u osnovi, posvećena je arhistratizima Mihajlu i Gavrilu, u njoj je zazidan Jeličin grob, a iznad groba je freska na kojoj se prikazuje njezino rastrzanje s četiri bijela konja. Čim smo se smjestili i upoznali popa Teodosija, uputili smo se stazom do čudotvornog izvora, umili smo se i popili s dlana po gutljaj vode, a potom smo se vratili na zajednički objed, pridružio nam se i domaćin pop Teodosije. Bilo je još gostiju oko nas, nekoliko starih parova, te i jedan knjigovoda u općini Požarevac, mršavi dugajlija koji mi se odmah pohvalio da svakog jutra ispira oči na jednom od izvora ljekovite, čudotvorne vode, "ako patite od bilo kakve boljke očiju, niste mogli naći bolje mjesto", rekao je, a potom mi je objasnio kako se dolazi do izvora na uzvisini iznad manastira, ima više staza, a samo je jedna za

odjezde i sam u crkvi pjevao operne arije, mahom one ruskih skladatelja. Imao je lijep glas i dobro je pjevao, pa smo Krsto i ja, svaki put kad ga čujemo, ulazili u crkvu i ondje stajali kao njegovi vjerni i jedini slušatelji.

(...)

Teodosije je bio jedan od rijetkih pravoslavnih svećenika koji je hvalio komuniste, je li bio iskren ili je nešto kalkulirao misleći da smo nas dvojica komunisti, to je bilo teško ustvrditi, a naše katkad oštre i zajedljive opaske na račun vlasti, očito je primao kao provokaciju, pa bi, dok nas to prode, zašutio. Bio je odličan sugovornik, često je isticao da je rodak umjetnika i da je njegov talent zapretan u pepelu vlastitog života koji je sagorio u službenju Bogu. Više puta išao sam sa svećenikom na izvor, nosili smo kanistre, a kad natočimo vodu sjedali smo na zidić pokraj česme da Teodosije zapali cigaretu i popuši je na miru. Tada sam mu pričao o nama, najprije sam govorio o stalnom Papićevu trvenju s vlastima, prijatelj mi je, znam što misli, čak i meni zamjera da sam u svojim tekstovima veći ljevičar od onih iz studentske bune. I da bih svećenika što više pridobio, i njegove sumnje, ako ih je imao u nas dvojicu, raspršio, rekao sam da mi se čini kako moj prijatelj sve više naginje religiji, a onda sam se malo hvalio da u svojim tekstovima u Književnim novinama "cepam" vlastodršce i crvenu buržoaziju. On je pušio i slušao, potom je rekao da njegova familija živi u Požarevcu, dvojica sinova studiraju na Pravnom fakultetu u Beogradu, jedan od njih je partijski sekretar i ljuti protivnik pomodara koji kopiraju Zapad u stilu one "vidjela žaba da se konji kuju", rekao je. Bila mi je posve jasna njegova naklonost prema komunistima. Često su u Beogradu četnički sinovi bili "veći katolici od Pape", vjerojatno su i svećenikovi sinovi utjecali na oca; o tomu sam ga priupitao, "Pa, jesu li?"

Intelektualni san

"Mislim da je obrnuto", rekao je. "Nisam učio svoju djecu da se prodaju, da puze pred bilo kime, ali sam govorio, dok su još bili gimnazijalci, da

Branimir Tori Janković (1934-1978) darovit redatelj, iz kojeg su ostali slabi i prolazni filmovi na revolucionarne teme (*Krvava bajka*, *Mirko i Slavko...*) Život završio samoubojstvom, navodno, jer su ga, nakon dugih priprema, skinuli s režiranja filma *Igmanski marš*, koji će na kraju snimiti Zdravko Sotra. Ipak, mjesto mu je u svim pregledima jugoslavenskoga filma: kao scenarist sjajnoga filma *Povratak*, režisera Živojina Pavlovića, i režiser filma *Dan duži od godine*, zanimljive priče o zatvorenicima koji rade na raščišćavanju Banje Luke nakon potresa 1969. (mj)

dič, često je spominjao drvenu rimsku kulturu koja je ostavila pečat na taj kraj Istočne Srbije, a te lipepe građevine ne bi bile tako skladne da se duhom nisu oslanjale upravo na svoje praznove. S. je bio obrazovan i načitan, a kao dramaturg kazališta na Crvenom krstu oplemenio je taj repertoar, tu sam gledao, još dok se nismo poznavali, slavne američke dramatičare T. Williamsa, A. Millera i još mnoge od njih, na neke sam predstave išao više puta, san mi je bio postati dramskim piscem, ali u tomu nisam uspio u mjeri u kojoj sam želio.

(...)

Manastiri oko Požarevca udaljeni su od grada između desetak i petnaest kilometara, neke od njih povezuje legenda o djevojci Jelici koju su braća, vlastelini Radići, rastrgala "konj'ma na repove", jer su nasjela na priču žene vlastelina Pavla da je lijepa Jelica ugušila njihovo dijete u kolijevci, a kad su braća razotkrila da je to laž, podigla su manastire na onim mjestima gdje su nadeni ostaci rastrganog Jeličina tijela. Sloba je kao pravi znalac povijesti svog kraja govorio da građevine u Srbiji ne bi imale nikakvu cijenu bez legendi, jer sve što je ovdje podignuto i stvoreno, nastalo je na nekom grijehu, rekao je.

Srednjovjekovna tišina

Kada smo skrenuli s glavne ceste na uski put kroz šumu, Sloba nam je napokon otkrio da nas je smjestio u Konaku manastira Zaova, kod popa Teodosija; to je kraj između Morave i Mlave, 15 km jugoistočno od Požarevca, između Toponice i Velikog sela, 1 km od glavnog puta, mir je grobni, tišina srednjovjekovna, rekao je. Crkva je u

one koji "ištu iscjeljenje", šira je i na više mjesta ima podzide i stepenice od drvenih oblika. Kod svih pravoslavnih manastira izvire ljekovita i čudotvorna voda, privlačna koliko i religija, a Crkva je vazda imala smisla za marketing.

Nakon objeda pozdravili smo se sa Slobom, morao je natrag u Beograd, s nama je ostao domaćin Teodosije, upisao nas je u knjigu gostiju, predočio nam cijenu pansiona koja je bila tako niska da sam se istrčao i uzviknuo, to je bagatela, a Krsto me ošinuo prijekornim i ljutitim pogledom.

(...)

Krsto je znao reći da je Teodosije filmski lik, te da bi se o njemu mogao napraviti kratki igrani film ili dokumentarac. Iako je bio pastir bez stada, on je redovito služio svete liturgije, otaljaio bi to kao dio rutinskog posla, a onda bi se pretvarao u umjetnika, oblačio je i mijenjao razne

je komunizam intelektualni san o boljem i pravednijem društvu", rekao je.

"San se izjalovio", rekao sam. "Ta je ideologija deformirano kršćanstvo."

"Komunisti su vjernici i to cijenim. Vjeruju u ono svoje, kao mi u svoje. Demokrati su ništa. Oni vjeruju samo u novac", rekao je. "I zapamti što ti kaže jedan pop iz srpske zabiti, prije ili kasnije komunisti će se pomiriti s Bogom. Ja ne znam kako će se to odvijati, ali njima su bliske dogme. Oni će se u dalekoj budućnosti naći na istoj strani s hrišćanima. Mi u Crkvi još robujemo starom režimu i kralju. Komunisti nam daju više para u jednoj godini za obnovu manastira, nego što je kralj davao za pet godina. Mi nismo imali ništa od toga što nam je kraljevska vlast tepala da smo religijski hram, da smo čuvari srpstva, dočim komunisti ne priznaju religiju, ali kažu da je ovo spomenik kulture i odriješ kesu kad god nam zatreba. Pa i ovaj Konak je na dotacijama Turističke organizacije Srbije."

Mi smo po cio dan radili na scenariju, ali pričali smo i o drugim stvarima, o filmovima ili ženama, a u nekim intervalima razdavajali smo se kako bi svatko od nas ostao sam sa sobom i bez upliva drugog provjerio i raščistio sve ono što smo dotad nabacili kao građu. Mi nismo štedili jedan drugog, padale su i teške riječi; ja sam, primjerice, zadugo odbijao ubojstvo glavne junakinje, dok je Krsto vikao, "treba je ubiti, treba je ubiti", čak sam pomislio da se nešto osvećuje nekoj ženi iz stvarnog života. Posvadalim smo se oko te scene i nismo govorili cio dan, a na moje optužbe Krsto je razumno i argumentirano uzvratilo:

"To je patrijarhalna sredina, žena je kriva i kad je siluju."

Imali smo dva stola ispod krošnje oraha, za jednim smo objedovali, a drugi je bio radni; ja sam tipkao na pisačem stroju i to s indigom, u dva primjerka. Katkad smo šetajući vikali i galamili, a kad smo htjeli bučno i glasno raspravljati, odlazili smo u šumu, tamo smo našli malu brvnaru, stol i klupu, pa smo tu ostajali i po nekoliko sati, dok ne ogladnimo, a i neki strahovi bjehu se u nas uvukli, nismo znali otkuda dolaze; u više navrata ja sam osjećao jaku drhtavicu u trbuhu.

Sablasna dimenzija

Tu je sve imalo neku sablasnu dimenziju; možete zamisliti kad me ondje uplašilo jedno janje koje me slijedilo i trčkaralo za mnom, pa sam počeo bježati, a na svakom drugom mjestu to bih janje prigrio i zavolio.

Možda je upravo taj metafizički prostor djelovao kao čudotvorni napitak, kao ljevakovita voda za oči - tko zna, možda je to hranilo naše ideje i mračne slike koje su frcale da smo ih jedva obuzdavalili. Mi smo znali dokasno u noć smišljati scene i dijaloge, ali nismo galamili, stoviliše, šaputali smo; bili smo obzirni prema gostima pansiona. Bili smo glasni samo jednom kad smo došli do scene silovanja na svadbi, čak smo se uplašili te scene, pa smo rekli da se to mora prespavati. I ne-

gdje pred kraj našeg boravka u Zaovi pristigoše novi gosti, mahom stariji bračni parovi, te i jedan samac, vozio je fiat 1300, čovjek onizjeg rasta, krivonog i širokih pleća, očito jak, u trenirki, nije skidao s lica očale za sunce. Teodosije nam je rekao da je to njihov česti gost, ostane najviše pet-šest dana, bio je udbaša, ali ga je vrag odnio s Rankovićem, voli u sve zabadati nos, mrzi cio svijet, a sebe ponajviše, rekao je svećenik. Odvraća ljude koji idu na izvor, govori da nema ljekovite vode, to su popovske laži. I nama je bio odvrat. Prisluškiavao je naše razgovore, gledao nas prezirno, samo se čekalo kad će napraviti neki kastig, ali nije trebalo dugo čekati, prišao je našem stolu, "O kakvom zločinu govorite i plašite ovaj narod koji se ovdje odmara. Vi nećete nikoga ubiti, nemate muda, samo lajete i zagor-

Tadašnji šef Cannesog festivala želio je 'Lisice' na svom festivalu, ali komisija u Beogradu nije odobrila da taj film zastupa Jugoslaviju

čavate odmor ovim ljudima. Ovdje ima žena i djece, a vi psujete kao kočijaši." I dok smo se mi cerekali, on je sve više bjesnio, a onda je Teodosije morao odvući napasnika, sjeo je s njim za stol i vjerojatno mu objasnio tko smo i što smo, ali on je i nadalje vikao, "Kakvi umjetnici, kakvi filmski radnici, to su barabe!" Taj incident nije nas otjerao, ostali smo još dan-dva, izbjegavali smo susrete s njim, jer Krsto je dobro rekao da su propali udbaši gori od aktivnih, ogorčeni su, kivni na cio svijet, ne mogu više nekažnjeno gaziti ljude. Znao je taj udbaša što je scenarij i kako nastaje film, ali to mu je ispa- lo zgodno da iskali mržnju i nesnošljivost prema nama.

Zabrana filma u Srbiji

Film Lisice za koji smo konačnu verziju scenarija napisali u manastiru Zaova, danas je klasika, odlična su pera domaća i svjetska pisala o filmu i kontroverzama oko njega, visoko je na ljestvici najboljih hrvatskih filmova, a ako bismo se upuštali u podulju povijest hrvatsko-srpskih trvenja, onda su i Lisice bile jedan kamenčić spoticanja u tim trvenjima. I dok su beogradski ideolozi zabranili prikazivanje filma u Srbiji, a njihovi

filmski izmečari pisali da je to "primitivno i prizemno tumačenje istorije", u Zagrebu su Lisice dočekane aklamacijama, premda nisam vjerovao da je zagrebački kulturni milieu bio baš tako oduševljen ludim ruralnim svijetom Dalmatinske zagore, ali su u toj drami vidjeli prste srpske Udbe i tako film svrstali u političku provokaciju dva suprotstavljena svijeta, iako to nije bila naša autorska nakana, nas su zanimale sudbine, tragedija, odnos pojedinca i rulje, teror vlasti, animalnost u liku Andrije, zlo kao takvo, krivnja koju moramo svi dijeliti htjeli mi to ili ne, jer se odnosi na svakog čovjeka kao i grijeh. Nije bilo jednostavno da sve to prođe u društvu bez slobode, a čim ideolozi nanjuše da se nešto krijumčari u nekom djelu, eto ih brzo da banaliziraju umjetnost i svedu je na vlastitu razinu, na političku banalnost. Pa ipak su Lisice na Filmskom festivalu u Puli, 1970. godine, dobi- le Veliku zlatnu arenu za najbolji film, a redatelj Krsto Papić dobio je Zlatnu arenu za režiju. Tadašnji šef Cannesog festivala Favre Le Bré želio je Lisice na svom festivalu, ali komisija u Beogradu nije odobrila da taj film zastupa Jugoslaviju, pa je prikazan u sekciji Quinzaine des Réalisateurs, tu upliva više nisu imale državne komisije, autor je zastupao samoga sebe, a film je bio hvaljen.

Krajjednog prijateljstva

Nisam bio na festivalu u Puli, niti sam doživio trijumf filma Lisice, a uza sve pohvale i pokude, dobio je i nagradu Septima koju dodjeljuje Društvo filmskih i tv kritičara i publicista Hrvatske, što je za mene bilo gotovo neshvatljivo i to sam tumačio samo kao odgovor srpskim cenzorima, jer hrvatski su kritičari zazirali od filmova koji uznemiravaju i bave se stvarnošću. I moj drugar Tori J. dobio je Srebrnu arenu za režiju filma Krvava bajka, a tjedan dana kasnije sreo sam ga na terasi Gradske kavane u Beogradu, prišao sam mu i kao prijatelju čestitao, a on je na moju čestitku ogorčeno uzvratilo, "Pokrala su me braća Hrvati."

Stajao sam pokraj njegova stola, nije mi ponudio da sjednem, niti se obradovao našem susretu; ranije bi to bio radostan događaj, pa sam u ime sretnih vremena položio ruku na njegovo rame, htio sam vratiti nešto od one intimne, ali on se pomaknuo, pa je moja ruka ostala bez oslonca, kao i naše prijateljstvo.

"Gledao sam Lisice, to je reakcionaran film, hrvatska varijanta crnog talasa", rekao je. "Bolji je moj film. Mnogo bolji."

"Nisam gledao, ne mogu ništa reći."

"Tebe to ne bi zanimalo. Film govori o patnji mog naroda", rekao je.

"Govoriš kao da sam ja bio u žiriju", rekao sam.

"Očajan sam, prijatelju. Imam pravo na to."

"Srebrna arena veliki je uspjech", rekao sam.

Tori se, baš ono ijetko, osmjehnuo, a ja sam osjećao kako se između nas već prostire neprohodno polje, to je velika razdaljina koju više nikad nećemo savladati.